

Світлана СТОЛБЮК,
аспірантка
Інституту літератури
ім. Т.Г.Шевченка
НАН України

ПУБЛІЦИСТИЧНА ЛІРИКА НАТАЛІ ЛІВИЦЬКОЇ-ХОЛОДНОЇ ПЕРІОДУ МИСТЕЦЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО РУХУ (1946–1948)

УДК 82-92 Н.Лівицька-Холодна "1946–1948"

Для жанру публіцистичної лірики властива адресація конкретним особам і широкому колу читачів водночас, надання образу з ідеї, полемічність сюжету, політична спрямованість, декларативність тощо. Вірші Наталі Лівицької-Холодної мурівського періоду (1946–1948) зі збірки «На грані» належать до жанру публіцистичної лірики. Низка творів написана у формі послання, «листоків із щоденника». Провідними мотивами збірки є туга за Батьківщиною, розкриття духовного зубожіння політичних емігрантів, псевдомистецької атмосфери в еміграції й знищення високих моральних ідеалів перед страхом смерті.

Ключові слова: Наталя Лівицька-Холодна, Празька школа, табори Ді-Пі, Мистецький український рух, публіцистична лірика, «листки з щоденника», послання.

Нині дедалі актуальнішими стають дослідження, присвячені діяльності українських мистецьких об'єднань за кордоном, зокрема творчості митців-емігрантів. Поетичний доробок Наталі Андріївни Лівицької-Холодної (1902–2004) – письменниці, громадської діячки, учасниці «Празької школи» поетів та варшавських літ-об'єднань «Танк» і «Ми», перекладачки – вивчали відомі еміграційні й вітчизняні дослідники: Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Тарас Салига, Лєоніла Міщенко.

Перша поетична збірка Н.Лівицької-Холодної «Вогонь і попіл» (1934), що вийшла у Варшаві, викликала неоднозначну реакцію критики передусім через її еротичний характер. На думку літературознавця Тараса Салиги, ця книжка «свідчить, що поетеса намагалася дати українській літературі таку поезію, якої у ній майже не було» [10; 118]. У фінальній поезії «О, забудь мені гнівне слово...» зі збірки «Попіл» бачимо примирення ліричних героїв, які відчувають певну духовну спорідненість навіть у своєму пригаслому коханні через теплі спогади про Україну. У цьому вірші звучить ширший ностальгійно-патріотичний мотив: «Зайнялись килимові квіти: / Це троянди, а це шипшина... / Як же дивно так довго жити. / Без весни і без України!»

Герої сподіваються на відродження колишньої слави та величі їхньої Батьківщини, як це трапилося за часів УНР («...як багато було там Бога / В кожному серці і в кожній хаті!»), вірять у те, що «прийдуть ще дні шипшини / І вишневий цвіт і прапори» [7; 90, 91].

Вже у другій збірці «Сім літер» (1937) з'являються патріотичні мотиви, які надалі стають провідними. Ця книжка складається з чотирьох циклів: «Mal Du Pays», «Захід», «Мир-зілля» та «Гнів». Провідна тема – тема українського реваншу – прочитується також у творі «Вечір в Карпатах»: «Краю мій, краю єдиний в світі, / в тишу, в ніч мій розпачливий крик: / встань, запалай і в страшнім одвіті / помсту вчини за віки твоїх кривд». Тут «голос поетеси сповнюється громадянською озву-

Наталія
Лівицька-Холодна

ченістю, мужністю інтонацій, патріотичною невтоленністю» [10; 121].

Проживаючи в таборах для переміщених осіб протягом 1946–1948 рр. і беручи участь у діяльності Мистецького українського руху (МУРУ), Н.Лівицька-Холодна не переставала писати: в емігрантській періодиці час від часу з'являлися її вірші (Юрій Шерех залічував їх до найпомітніших мурівських надбань), а неопубліковані поезії зберігалися в рукописних зшитках. Вони побачать світ значно пізніше.

1950 р. подружжя Холодних переїхало до Йонкерса (штат Нью-Йорк, США). Вільний від роботи у притулку для престарілих (а пізніше – на картонній фабриці) час Н.Лівицька-Холодна присвячувала письменницькій справі: співпрацювала з журналом «Жінка», була членом управи Союзу українок Америки. У 1955 р. написала біографічну повість про Тараса Шевченка для молоді «Шлях велетня», продовжувала писати вірші, працювала в жанрі художнього перекладу [6; 141, 142].

Збірка «Поезії, старі й нові» вийшла в Нью-Йорку в 1986 р. коштом Союзу українколюбів Америки. До неї ввійшли відомі твори з попередніх збірок і поезії з рукописних зшитків, сформувавши три ліричні розділи: «На грані» (1944–1967), «Перекотиполе» (1968–1976) і «Остання дія» (1979–1985) [7; 92, 93]. Як зазначав літературознавець Богдан Рубчак, «декілька близьких людей знало, що в архівах Лівицької-Холодної зберігаються рукописи приблизно двох сотень віршів, себто куди більше, ніж було поміщено в... надрукованих збірках. Що головніше, майже ніхто не знав, що в цих нових творах поетка поволі й систематично міняла манеру свого почерку» [8; 7]. Можливо, саме тому виникла думка, що письменниця була малоактивною в літературному процесі діаспори (хоча в неї, безумовно, були й творчі перерви).

Предмет нашого дослідження – збірка «На грані» – становить окремий розділ у згаданому нью-йоркському одностомнику, об'єднує ліричні твори 1940–1960-х рр. Епіграфом до неї стали рядки з поезії Оксани Лятуринської: «Вершини

Духа і низи падіння, / нема, нема ніколи їм границь». На думку Богдана Бойчука, вірші віддзеркалюють глибокі й темні настрої авторки та її песимістичне сприйняття світу. Поетесу вражає жорстокість війни, котра докорінно змінила свідомість людей, а разом – і її власний світогляд: тепер вона вважає це життя за «гірке питво» і «трагічний кін», відчуває себе чужою – «немов у труні» [1; 287]. Песимістичні настрої прочитуються й у назві збірки, якою авторка означила усвідомлену межу між добром і злом, між двома епохами, вічним і мінущим, життям і смертю, істинним і несправжнім.

Вірші цієї збірки переважно належать до жанру публіцистичної лірики. За визначенням, публіцистична лірика – це ліричні твори, адресовані конкретній особі (або групі осіб) і водночас широкому колу читачів, у яких у формі художньої декларації виражаються актуальні світоглядні, політичні погляди, а полемічний сюжет розвивається навколо предмета зображення – особистісних, суспільних, ідеологічних, естетичних цінностей. «У публіцистичних поезіях знаходять втілення такі специфічні властивості публіцистичного образу, як персоніфікація понять, народження образу з ідеї, таке злиття емоційного з раціональним, при якому метафоричність чіткіше окреслює думку <...> Публіцистична лірика дає уявлення про велике, загальне, переконує силою емоційної дії, а не логікою фактів...» [5; 581].

Вірші, що ввійшли до збірки «На грані» й написані протягом 1945–1948 рр.: «Молитва» (1945), «Інвектива – Товаришам подорожі по Німеччині» (1945), низка «листоків з щоденника» – «Тополі» (1945), «Жарт» (1945), «З минулого» (1945), «На роздоріжжях» (1945), «Осінь» (1945), «Тривання» (1947), «Самотність» (1947), «Не треба слів» (1947), а також «Розмова з янголом» (Пам'яті І.Л.) (1945), «Чортополохи» (1947), «Господні терези» (1947), «Напередодні» (1948), «Лист» (1948), «Україні» (1948), «Жнива» (1948).

Дослідниця Леоніла Міщенко вважає, що вся творчість поетеси – «це своєрідна філософія любові, трагедія самотності, філософія життя й смерті» [6; 144]. «Несуєтна в побуті, несуєтна в літературній роботі й не вельми охоча до публічних об'явлень чи нагадувань про себе друком – це справді характерне для неї. Від перших своїх віршів вона показала себе як поетеса здебільшого камерна. Вона пише про себе й про себе, але вона пише про епоху. Це соціальна лірика чи лірична соціальність. Це – мовби листи, щоденник, особистий документ. Епоху вона розглядає на ландшафті своєї душі» [11; 133, 134].

Тонкий лірик, Н.Лівицька-Холодна поступово змінила манеру свого письма, переходячи від особистісних, інтимних тем до соціально значущих. У її поезії з'являються образи Є.Маланюка, О.Теліги, Ю.Липи, О.Ольжича. Її вірші сповнені виразної метафорики, коли зливаються раціональне й емоційне начала, колоритного мовлення, текстуально перегукуються із творами інших митців, а подекуди, як виявили Б.Рубчак і Юрій Шерех, містять цитати з них, приховані алюзії. Це, наприклад, численні епіграфи з О.Лятуринської (таких найбільше), Б.-І.Антонича, Т.Осьмачки, Б.Бойчука, мотто з українського

фольклору. У центрі твору – не ліричний герой, а сама поетеса (незавуальоване «я»). Публіцистична лірика Н.Лівицької-Холодної розкриває не так мистецькі, як загальнолюдські проблеми еміграції (питання морального вибору, совісті, духовності, самотності, приреченості тощо). На першому плані її віршів – людина. У безладі повоєнної доби порушується найважливіша проблема, яка не втратила своєї актуальності й нині, – проблема справжніх цінностей та місця особистості в історії.

Низці поезій авторка дає конкретне визначення – «листки з щоденника». За жанром вони належать до публіцистичної лірики. Тарас Салига зауважив, що «в таких «щоденниках» ліризм, почуттєво-емоційні ресурси дуже часто спрямовуються в епічне річище, виконуючи функцію своєрідної оповідності» [9; 126]. І справді, в поезії «Тривання» туга за Батьківщиною поєднується зі страхом утратити людяність, яку конче треба зберегти «у боротьбі нерівній» з часом і чужиною: «І в цій пустелі, серед крику й бруду, / серед перекупок і крамарів, / я так боюсь, що я також забуду, / що Бог мене людиною створив...» [4; 129].

У вірші «Самотність» домінує той же мотив усвідомлення своєї приреченості в таборовому світі, сірості «трудящих... днів» і водночас – нескороженості, незламності духу: «...повз гнилизну й бруд ніщоти, / Кризь бубнів грім і марність слів / Я йду» [4; 129, 130]. Оптимістичний маніфест «Я йду» стає життєствердним.

Відвертим презирством до «юрби обманців і калік», котрі «царствують» і в цьому новому, емігрантському, світі, сповнена поезія «Не треба слів». Особливо емоційною і виразною є прикінцева строфа: «Нехай же царствують на славу, / бо знають: за гріхи оті / знов у вінку з тернів кривавих / умре Спаситель на хресті» [4; 131]. Образ Спасителя – ключовий: він символізує мотив спокути за чужі гріхи.

У творі «Чортополохи» в контексті зображення безбарвних переселенських буднів поетеса гостро в публіцистичній формі викриває вади новопроголошеної «демократії», коли кожен має право на «сміх і гамір» у невідповідний час, де нікого не цікавить творчість: «Що їм до того, що в святій нестямі / дурний поет писати вірші хоче!» [4; 130]. Більшість утікачів сприймає того митця щонайменше як божевільного. Але по-справжньому засмучує те, що чимало талановитих людей «відклали» свою творчість до «кращих» часів: «І ти, поете, запихайсь горохом / та мрій щодня про сало і ковбаси. / Давно вже заросла чортополохом / в твоїй країні стежка до Парнасу» [4; 130]. В останніх рядках Н.Лівицька-Холодна констатує: такі ж творці-чортополохи залишилися і в Україні – за завесою побутових проблем вони рятуються не тільки від війни, а й від свого істинного поклоніння.

Мотив Божої відплати за всі «і добрі і гидкі» справи та думки присутній у поезії «Господні терези». Місію – звершення правосуддя – авторка покладає лише на Всевишнього. Після тріумфу справедливості справжнє і вічне засвітиться «сяйвом правди і любові», а псевдомитці-чортополохи відійдуть у забуття. У вірші «Жнива» – очікуваний фінал: «Хай же прийдуть ті нежданні й пізні. / Ті жнива, сподівані такі! / І впадуть покоси, зрізані / вимахом Господньої

руки» [4; 134]. Незважаючи на поважний вік («сивий попіл» на волоссі, спокій «зрілих літ»), поетеса не боїться підсумків, тому що бачить у майбутньому щирі осінь, бо її «душа, як стиглий колос жита, / зберегла для житниць свій тягар».

У посланні «Україні» авторка подумки повертається до Вітчизни, сумно помічає жахливі наслідки війни, голоду, репресій. Тугу за рідним краєм підкреслює й епіграф із поезії О.Лягурицької: «О, сповни, сповни найясніші мрії; / над Києвом дай зріти голуби». У таборі Ді-Пі Н.Лівицька-Холодна спілкувалася з багатьма очевидцями руйнувань, яких зазнала Україна, – звідси й такі актуальні звернення: «Щоночі снишся Ти кошмаром, / лякаєш мертвим сном осель, / печеш незгаслим ще пожаром / і студииш холодом пустель» [4; 133, 134]. Українська земля ось уже скільки століть приречена йти «зморою страшною», скалічена і зневажена. У цьому поетичному посланні (яке, до речі, теж є жанровим різновидом публіцистичної лірики) бачимо лише назрілий біль, але немає жодного докору або осуду. Тривога поетеси зникне тільки тоді, коли «дні слави» стануть реальністю [7; 93].

У поезії «Лист» Н.Лівицька-Холодна воскресила образ дорогої своєї подруги – Олени Теліги, страченої у Бабиному Яру в лютому 1942 р. Навіть у жахливий воєнний час людська дружба, вірність, розуміння залишилися незнищенними. Авторка звертається до подруги як до живої, черпаючи наснагу з колишніх листів, учитуючись у її «пахучі строфи»: «І в цих жорстоких днях, немов із дна криниці / цілющої води безмежне джерело, / в моїй душі твоєї ніжності тепло / сіяє золотом і бризками іскриться...» [4; 133]. Давні образи, «все зайве і пусте» стирається перед обличчям вічності, а в щирій розмові з дорогою людиною народжується віра в себе [7; 93, 94].

Вірш «Напередодні» має певне підсумкове значення і для життєтворчого шляху поетеси, і для цього віршового розділу зокрема. У передчутті можливої загибелі («Вечір дивиться в очі стурбовано» – вечір життя, «ніч зближається тихо й грізно» – безповоротність вічності), напевне, напередодні смерті й наближення до тієї заголовкової грані, авторка прагне

не залишитися людиною, хоча тривога стає дедалі сильнішою й мимоволі спонукає шукати підтримки в «рідних лицах»: «І так шкода, що там, за гранями, / де нема ні турбот, ні печалі, / десь загубимо риси кохані ми / й попливемо у путь без причалів» [4; 132].

Подібний мотив «безпричальності» – втрати рідного дому-вітчизни простежуємо й у ліриці Є.Маланюка (зокрема у вірші «Стилет чи стилос»), але його «відплиття» в «безмежжя», у «береги краси», озброєння всепереможним словом (стилос-перо) різко контрастує із тривожним передчуттям загибелі, приреченості, що стає домінуючим у віршах Н.Лівицької-Холодної.

Прикметним для збірки є й економне використання кольорів, що загалом не визначає стиль поетеси. Так із поезії «зникає червоний, а чорний і синій використовуються в конкретно-описових значеннях: «синій вечір», «чорні бурі». Туга за Вітчизною, поглиблена усвідомленням трагізму війни, набуває відтінку безвиході, межує з відчаєм. Україна відчувається як утрачена назавжди» [2; 71].

Отже, книжка «Поезії, старі й нові» має підсумковий характер. Її визначають почуття самотності та смиренності. Таборові будні позначилися на творчості поетеси, її мистецьку позицію починає окреслювати критичне сприйняття псевдомистецької атмосфери, невизнання будь-яких моральних компромісів.

Твори останнього десятиліття ХХ ст. сповнені наскрізних для лірики Н.Лівицької-Холодної патріотичних мотивів («О Україно!..», «Як щодня...», «Розпач», «Травень на чужині», «Утома», «Осінь», «Перед бурею», «Молитва подячна» тощо).

Незважаючи на песимізм і дещо похмуру тональність віршів (що має свої об'єктивні причини), збірка може видатися «занепадницькою», але в ній усе-таки переважають інвективні мотиви (викриття духовного зубожіння політичних утікачів, руйнування високих моральних ідеалів перед страхом фізичної загибелі). Провідна ідея поезій – оптимістичне нескорення перед відчаєм, тому навіряд чи помилимося, якщо назовемо творчість Н.Лівицької-Холодної мурівського періоду життєствердним маніфестом людини-емігранта ХХ століття.

Література

1. Б о й ч у к Б. Наталя Лівицька-Холодна / Б.Бойчук // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: у 4 кн. – К.: Рось, 1995. – Кн. 4.
2. Є р е м е н к о О. Магія кольорів у ліриці Н.Лівицької-Холодної / О.Єременко // Слово і Час. – 2000. – № 4.
3. К у ц е н к о Л. Останні гавані безпричальності: Самота і старість Наталі Лівицької-Холодної / Л.Куценко // Українська мова та література. – 2006. – № 18.
4. Л і в и ц ь к а - Х о л о д н а Н. На грані (1944–1967) / Н.Лівицька-Холодна // Лівицька-Холодна Н. Поезії, старі і нові. – Нью-Йорк: Видання Союзу Українок Америки, 1986.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. – К.: ВП «Академія», 1997.
6. М і щ е н к о Л. Один мотив – любов до України: До 100-річчя від дня народження Наталі Лівицької-Холодної / Л.Міщенко // Дзвін. – 2002. – № 8.
7. Н е м ч е н к о Г. «Любови ненаситної скарби»: До 100-річчя від дня народження Наталі Лівицької-Холодної /
- Г.Немченко, І.Немченко // Визвольний шлях. – 2002. – № 12.
8. Р у б ч а к Б. Серце надвоє роздерте: [Н.Лівицька-Холодна] / Б.Рубчак // Лівицька-Холодна Н. Поезії, старі і нові. – Нью-Йорк: Видання Союзу Українок Америки, 1986.
9. С а л и г а Т. Одна з найяскравіших «жон руських» нашої поезії: [Оксана Лягурицька] / Т.Салига // Салига Т. Високе світло: Літературно-критичні студії. – Л.: Каменярь; Мюнхен: Український Вільний Університет, 1994.
10. С а л и г а Т. Сім літер любові: [Наталя Лівицька-Холодна] / Т.Салига // Салига Т. Високе світло: Літературно-критичні студії. – Л.: Каменярь; Мюнхен: Український Вільний Університет, 1994.
11. С л а б о ш п и ц ь к и й М. Остання з великого покоління: [Наталя Лівицька-Холодна] / М.Слабошпицький // Київ. – 2005. – № 3.
12. Українське Диво: поетична антологія / упоряд. та ред. В.Коломійця. – К.: Укр. письменник, 2005. – Кн. II.